

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАЖЕВСЬКА АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.1:330.341:330.8

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РЕНТНИХ ВІДНОСИН
У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ**

08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної теорії, макро- і мікроекономіки економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України в
галузі науки і техніки

Базилевич Віктор Дмитрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
декан економічного факультету

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент
Загурський Олег Миколайович,
Білоцерківський інститут економіки та управління
Університету «Україна»,
заступник директора із навчально-виховної роботи

кандидат економічних наук, доцент
Шульга Ольга Антонівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
докторант кафедри політичної економії

Захист відбудеться 11 січня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90-А, ауд.203.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, кім. 12.

Автореферат розісланий 7 грудня 2016 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13,
доктор економічних наук, професор

І. І. Мазур

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кардинальні зміни в еволюції сучасних господарських систем, пов'язані з розширенням переліку рентних ресурсів, урізноманітненням рентних доходів, зростанням масштабів та ускладненням механізмів їхнього привласнення, актуалізують проблематику формування та розвитку рентних відносин, що виходять за межі традиційних рентних галузей та національних кордонів.

Ці проблеми є особливо нагальними для посткомуністичних країн, інституційне середовище яких перебуває в стані глибокої якісної трансформації, що супроводжується активізацією рентоорієнтованої поведінки економічних суб'єктів. Формування так званої «рентної економіки» в країнах колишнього соціалістичного табору зумовило неефективне використання та поступову втрату їхнього ресурсного потенціалу, посилення технологічної залежності від розвинених країн та зниження конкурентоспроможності національного виробництва.

Загальновизнано, що в Україні пошук ренти перетворився на домінуючу форму поведінки суб'єктів господарювання, що спричинило структурні деформації економіки, стрімке збагачення номенклатурно-олігархічних груп, поглиблення майнового розшарування населення та збільшення соціальної нерівності. Вирішення цих проблем неможливе без вдосконалення державного регулювання рентних відносин як запоруки динамічного розвитку національної економіки та покращання якості життя українського суспільства.

Таким чином, політико-економічна та соціальна вагомість рентних відносин у сучасній ринковій економіці, актуальність їхнього комплексного дослідження для забезпечення посткризової модернізації та конкурентоспроможного розвитку економіки України в глобальному світогосподарському середовищі обумовили вибір теми та структуру дисертаційної роботи.

Стан наукової розробки проблеми. Як відомо, дослідження земельних рентних відносин започаткували класики політекономії В. Петті, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, Т. Мальтус, Дж.Ст. Мілль та інші. В подальшому теорія земельної ренти була розвинена в працях представників марксистської економічної теорії (К. Маркс, Ф. Енгельс та їхні послідовники). Сучасні підходи до трактування рентних відносин у широкому економічному та інституційному контекстах були сформовані представниками неокласичної (У. Джевонс, К. Менгер, А. Маршалл, Дж.Б. Кларк та ін.) й інституційної (А. Алчіан, Дж. Б'юкенен, Е. Крюгер, Д. Норт, А.Ослунд, Дж.Стіглер, Г.Таллок, Р.Толісон та ін.) економічної теорії.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. багатогранна проблематика рентних відносин залишається в полі зору значної кількості зарубіжних дослідників, зокрема А. Акермана, А. Аренди, Д. Ергіна, К. Кордоньє, А. Латкова, А. Ложнікової, Т. Мак-Чісні, В. Мещерова, Р. Нуреева, А. Олейника, А. Ослунда, Р. Оті, М. Росса, Ф. Харрісона, А. Хілмана, А. Шастіпка, Ю. Яковця та ін. Теоретичним і практичним аспектам продукування та привласнення рентних доходів, державного регулювання цих процесів у трансформаційних економіках присвячені праці таких українських вчених, як С. Архієреєв, В. Базилевич, В. Бодров, Т. Гайдай,

Б. Гаврилишин, В. Геєць, А. Гриценко, А. Даниленко, Б. Данилишин, В. Дементьєв, П. Єщенко, О. Загурський, А. Ігнатюк, Б. Кваснюк, А. Лисецький, І. Мазур, І. Малій, В. Міщенко, О. Носова, Б. Пасхавер, В. Осецький, П. Саблук, О. Шульга та ін.

У цілому провідними вітчизняними і зарубіжними вченими зроблено значний внесок у розробку рентної проблематики. Водночас, попри суттєві досягнення економічної науки в цій царині, комплексне теоретичне осмислення й категоріальна інтерпретація розвитку системи сучасних рентних відносин відчутно відстають від запитів реальної практики. Недостатня теоретична розробленість і дискусійність зазначених проблем, їхня наукова та практична значущість зумовили вибір теми, мету й завдання дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідних робіт економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у межах тем: № 11БФ040-01 «Модернізація економіки України на засадах сталого соціально-економічного розвитку: закономірності, протиріччя, ризики» (№ ДР 0111U006456), де автором висвітлено передумови й наслідки контрпродуктивної рентопошукової діяльності суб'єктів господарювання в національній економіці та № 16БФ040-01 «Макроекономічна стратегія реалізації європейського вектору економічного розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя» (№ ДР 0116U004822), де автором обґрунтовано основні напрями вдосконалення державного регулювання рентних відносин в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток методологічних засад дослідження рентних відносин, формування теоретичних положень підвищення ефективності їхнього регулювання в ринковій економіці та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо вдосконалення рентної політики в Україні. Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

- охарактеризувати основні етапи еволюції економічної теорії ренти й порівняти сформовані в їхніх межах методологічні підходи до аналізу рентних відносин;
- висвітлити розроблені в економічній науці концептуальні засади дослідження рентної економіки;
- розкрити сутність, класифікаційні ознаки та видову різноманітність рентних доходів у ринковій економіці;
- з'ясувати соціально-економічну природу та специфіку сучасних рентних відносин;
- розкрити сутність і особливості регулювання рентних відносин у ринковій економіці;
- обґрунтувати концептуальні засади ефективної рентної політики держави на основі узагальнення досвіду регулювання рентних відносин у розвинених країнах;
- дослідити інституційні особливості формування й розвитку рентних відносин у трансформаційній економіці України;
- охарактеризувати сучасний стан і проблеми регулювання рентоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання в національній економіці;

– визначити основні напрями вдосконалення рентної політики в Україні задля підвищення глобальної конкурентоспроможності національної економіки та покращання добробуту населення.

Об'єктом дослідження є економічні відносини з приводу відтворення рентних ресурсів і доходів на різних етапах господарської еволюції суспільства.

Предметом дослідження є ринкові рентні відносини, закономірності їхнього формування, розвитку та регулювання в сучасних економічних системах.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Методи наукового абстрагування, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, єдності історичного й логічного були покладені в основу висвітлення еволюції теорії ренти, виявлення сутності й класифікації рентних доходів, розкриття природи та складових механізму регулювання рентних відносин; системний і структурно-функціональний підхід, компаративний аналіз застосовувались у процесі розкриття сутності та специфіки сучасних рентних відносин, порівняння концептуальних підходів до трактування рентної економіки, узагальнення досвіду розвинених країн щодо розробки та реалізації рентної політики держави. Висвітлення суперечностей і проблем формування та розвитку рентних відносин у національній економіці, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення рентної політики в Україні здійснені на основі абстрактно-аналітичного, емпірико-індуктивного та інституційного методів наукового пізнання. Для вирішення поставлених у дисертації завдань застосовувались статистичні методи аналізу рядів динаміки, відносних і середніх величин, табличний, графічний, кореляційно-регресійний аналіз і моделювання. Для економетричних розрахунків використовувався програмний пакет STATA.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі й нормативно-правові акти України та інших країн світу, що регулюють рентні відносини; аналітичні й статистичні матеріали вітчизняних і зарубіжних міністерств та відомств; офіційні видання міжнародних організацій; результати наукових досліджень українських і зарубіжних вчених з проблем формування та регулювання рентних відносин, відображені в монографіях, періодичних виданнях, збірниках наукових праць; матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, інформаційних порталів та офіційних сайтів, розміщені в мережі Інтернет. Статистична база проведеного дослідження сформована з масивів даних СБ, МВФ, СЕФ, ВОІВ, Статистичного відомства Європейського співтовариства, Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій, що відображають постановку й розв'язання наукової проблеми формування, розвитку й регулювання системи рентних відносин у ринковій економіці. Найвагомішими теоретичними та практичними результатами, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи й особистий внесок автора, є такі:

вперше:

– запропоновано визначення рентних відносин, яке, на відміну від існуючих, враховує їхній плюралізм, вихід за межі традиційних рентних галузей та національних кордонів, взаємообумовленість інституційним середовищем. Сучасні

рентні відносини є поліструктурною системою взаємодій суб'єктів ринкової економіки з приводу відтворення рентних ресурсів і доходів природного, економічного та інституційного походження, що характеризуються ускладненим механізмом реалізації та справляють суперечливий вплив на конкурентоспроможність національної економіки;

удосконалено:

– наукові підходи до дослідження еволюції економічної теорії ренти, а саме: на основі компаративного аналізу класичного, марксистського, неокласичного та інституційного етапів її розвитку виявлено методологічні проблеми сучасної теорії ренти, що постають інституційними бар'єрами на шляху формування та реалізації комплексної рентної політики в Україні (фрагментарність, обмеження рентної проблематики дослідженням окремих видів ренти; невизначеність у розмежуванні рентних ресурсів і доходів природного, економічного й інституційного походження; суперечливість теоретичного обґрунтування методик їхнього вимірювання та обліку; нерозробленість ефективних механізмів узгодження інтересів суб'єктів рентних відносин);

– класифікацію рентних доходів у частині виокремлення таких її критеріальних ознак: (1) специфіка рентного ресурсу (природно-ресурсна рента і квазірента); (2) особливості механізму формування (диференціальна рента I і II, абсолютна та монопольна ренти); (3) просторова (рівнева) своєрідність (локальна, регіональна, національна, світова (глобальна) ренти); (4) соціально-економічні наслідки формування й використання (продуктивна (ефективна) та контрпродуктивна (неефективна) ренти); (5) особливості ресурсних обмежень (природна й штучна ренти); (6) стадія відтворювального процесу (проміжна й фінальна ренти); (7) досягнення цілей сталого розвитку (екологічна та антиекологічна ренти);

– трактування сутності й особливостей регулювання рентних відносин у сучасній ринковій економіці як цілісної системи забезпечення моніторингу умов і джерел формування різних видів ренти; обліку рентних ресурсів і доходів; регламентації привласнення та вилучення ренти; стимулювання ефективного використання рентних ресурсів і доходів (платежів). Це дозволило визначити концептуальні засади ефективної рентної політики держави, спрямованої на стимулювання продуктивної та обмеження контрпродуктивної рентоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання, зміцнення глобальної конкурентоспроможності та безпеки національної економіки, задоволення суспільних потреб і забезпечення соціальної справедливості;

– науковий інструментарій визначення стратегічних цілей та обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення рентної політики в Україні, розроблений на основі сформульованої і статистично підтвердженої гіпотези щодо першочерговості забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та створення умов для її комерціалізації в регулюванні сучасних рентних відносин у розвинених країнах, а саме: стимулювання діяльності економічних суб'єктів, спрямованої на пошук продуктивних видів ренти (інтелектуальної, інноваційної, технологічної та ін.);

дістали подальшого розвитку

– понятійно-категоріальний апарат дослідження економічних відносин,

пов'язаних з відтворенням інтелектуальної ренти, в частині висвітлення її специфічних ознак; економіко-правових передумов формування; соціально-економічних наслідків привласнення й використання; виокремлення інтелектуальної ренти в науково-дослідній та науково-виробничій діяльності; диференціальної, абсолютної та монопольної інтелектуальної ренти; диференціальної інтелектуальної ренти I і II;

– теоретико-методологічні засади дослідження сутності й соціально-економічних наслідків функціонування перерозподільної рентної економіки в Україні, а саме: на основі порівняльного аналізу ортодоксальної та неортодоксальної концепцій рентної економіки виявлено інституційні особливості генезису рентних відносин у національній економіці, зумовлені генетичною спадщиною та залежністю від траєкторії попереднього розвитку, неефективністю державного рентного регулювання, інституційною нерівновагою рентних відносин, що зумовлює виникнення інституційних пасток і дисфункцій (зростаюча віддача від масштабу рентопошукової діяльності, негативний рентний ефект «зсуву витрат», генерування «перехідної (трансформаційної)» ренти);

– основні напрями вдосконалення рентної політики в Україні шляхом чіткої специфікації і захисту прав власності на рентні ресурси та доходи, інституційно-організаційного забезпечення їхнього науково-обґрунтованого обліку й розподілу, формування та раціонального використання спеціальних цільових фондів, впровадження дієвого механізму комерціалізації прав інтелектуальної власності, забезпечення детінізації, дебіюрократизації та декорупціалізації рентних відносин, формування незалежної судової системи й цивілізованого громадянського суспільства.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що розроблені в дисертаційній роботі наукові підходи, висновки й рекомендації поглиблюють розуміння сутності та особливостей розвитку рентних відносин у сучасній ринковій економіці й можуть бути використані в процесі розробки і реалізації рентної політики держави в національній економіці.

Окремі положення й результати дисертації, а саме: пропозиції щодо подолання деструктивної рентоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання в національній економіці шляхом розмежування функцій державного управління і надання суспільних послуг у діяльності органів виконавчої влади; чіткої специфікації прав власності та зниження ступеня персоніфікованості контрактних відносин; розширення можливостей для громадського контролю за використанням бюджетних коштів, власності, ресурсів і активів, використовуються Департаментом гуманітарної політики Кабінету Міністрів України в процесі підготовки експертних висновків щодо проектів нормативно-правових актів, які надходять для опрацювання, а також під час розробки аналітичних та інформаційних матеріалів (довідка № 41-Г-019203/26 від 27.04.2015 р.).

Розроблені на матеріалах дисертаційної роботи пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання інтелектуальної ренти в Україні шляхом забезпечення чіткої специфікації і захисту прав власності на інтелектуальні продукти; створення необхідних передумов для функціонування цивілізованого ринку об'єктів права

інтелектуальної власності; запровадження ефективного механізму комерціалізації інтелектуальної власності й розподілу інтелектуальної ренти між розробниками, інноваційно-активними підприємствами й державою використані Комітетом з питань інформатизації та зв'язку Верховної Ради України під час підготовки аналітичних та інформаційних матеріалів при проведенні Парламентських слухань «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» (довідка № 04-21/14-621 від 4.09.2015 р.).

Викладені в дисертації теоретичні положення щодо еволюції рентних відносин, формування й розподілу рентних доходів у світовій економіці, регулювання рентоорієнтованої поведінки економічних суб'єктів, апробовані в навчальному процесі Баден-Вюртемберзького кооперативного державного університету м. Льорраха (Німеччина) в процесі викладання навчальної дисципліни «Економічна політика» (довідка Баден-Вюртемберзького кооперативного державного університету м. Льоррах від 08.06.2015 р.).

Методичні матеріали з питань сутності, структури, механізмів регулювання рентних відносин у сучасній ринковій економіці, стимулювання ефективної та обмеження контрпродуктивної рентоорієнтованої поведінки економічних суб'єктів апробовані й використовуються на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час викладання навчальної дисципліни «Економічна теорія» (довідка № 013/93 від 17.02.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому викладено авторський підхід до аналізу проблем формування й розвитку рентних відносин у сучасній ринковій економіці та обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення їхнього регулювання в Україні. Наукові положення, висновки й рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та висновки, які становлять особистий доробок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження апробовані на 10 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна: Економіка» (24–28 березня 2014 р., м. Київ); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність національної економіки» (28 березня 2014 р., м. Київ); IV міжнародній науково-практичній конференції «Світова наука та сучасне суспільство: актуальні питання економіки, соціології і права» (22 січня 2014 р., м. Саратов, Росія); II Міжнародній конференції «Глобальні виклики для навколишнього середовища і ресурсної економіки в країнах Центральної та Східної Європи: безпека та сталий розвиток» (9–11 жовтня 2014 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми економіки та менеджменту: оцінка та перспективи вирішення» (26–27 вересня 2014 р., м. Львів); XI міжнародній науково-практичній конференції «Наука і технології: крок у майбутнє – 2015» (22–28 лютого 2015 р., м. Прага, Чехія); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність національної економіки» (26–27 березня 2015 р., м. Київ); II Міжнародній науково-практичній конференції «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.» (15–16 жовтня 2015 р., м. Київ); 22-й Міжнародній науковій економічній

конференції «Економічні перспективи в умовах зростаючої глобальної та регіональної взаємозалежності» (15–16 травня 2015 р., м. Сібіу, Румунія); Міжнародній науково-практичній конференції «Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього» (12–13 жовтня 2016 р., м. Полтава).

Публікації. Основні результати і висновки дисертаційної роботи викладено в 19 наукових працях, у т.ч. 6 з них – іноземними мовами (5 англійською мовою та 1 російською мовою). До наукометричних баз даних Index Copernicus, РИНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, RePEc, SCOPUS належать 7 статей. Загальний обсяг усіх наукових праць становить 9,8 д.а. (з них авторські 7,4 д.а.), в тому числі: 10 статей – у наукових фахових виданнях (6,6 д.а., з них 5 д.а. – авторські); 3 статті – в наукових іноземних виданнях (2,0 д.а. з них 1,2 д.а. – авторські); 6 публікацій – за матеріалами конференцій загальним обсягом 1,2 д.а.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 264 сторінки друкованого тексту. Основний зміст викладено на 185 сторінках тексту, який містить 9 таблиць і 23 рисунки. Робота має 17 додатків, розміщених на 51 сторінці. Список використаних джерел налічує 257 найменувань і викладений на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт і предмет, мету, завдання та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, зазначено особистий внесок автора й дані щодо апробації результатів дисертаційної роботи.

Перший розділ – **«Теоретико-методологічні засади дослідження рентних відносин»** – присвячено висвітленню основних етапів еволюції економічної теорії ренти й концептуальних підходів до аналізу рентної економіки, дослідженню специфіки трактування сутності та класифікації рентних доходів у сучасній економічній літературі.

На основі систематизації та критичного переосмислення напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників у дисертації висвітлено основні етапи розвитку теорії ренти. Автором здійснено порівняльний аналіз класичного, марксистського, неокласичного й інституційного методологічних підходів до аналізу рентних відносин (рис. 1). Доведено, що в ході еволюції економічної науки відбулося збагачення та поглиблення теорії ренти, а також загострення низки її методологічних проблем, а саме: представники класичної політекономії розкрили внутрішню природу й закономірності розвитку рентних відносин, однак обмежили науковий аналіз проблемами виробництва й привласнення земельної ренти. Марксистське дослідження рентних відносин сприяло логічній завершеності концепції земельної ренти, заснованої на трудовій теорії вартості, однак відрізнялось заідеологізованим, класовим характером. Неокласики ґрунтовно дослідили механізм функціонування конкурентних рентних відносин, проте спровокували дискусію щодо методологічної невизначеності в розмежуванні різних видів доходів у ринковій економіці. Інституціоналісти акцентували увагу на позаекономічних чинниках та видах ренти, феноменах рентної економіки та

∞

Рис. 1. Порівняльний аналіз основних теоретико-методологічних підходів до дослідження рентних відносин
 Джерело: розроблено автором

рентоорієнтованої поведінки, однак загострили проблему дисциплінарних меж економічної теорії ренти.

У дисертації виокремлено два основні підходи до аналізу феномену рентної економіки, розроблені в економічній літературі, а саме: (1) ортодоксальний, прихильники якого фокусують увагу на зовнішньоекономічному становищі країни як визначальній передумові поглиблення її рентно-сировинної спеціалізації, що спричиняє феномени «ресурсного прокляття», «голландської хвороби», «зростання без розвитку»; (2) неортодоксальний, прибічники якого пов'язують рентний характер національного господарства з особливостями сформованого в країні інституційного середовища.

Багатоаспектність рентної проблематики зумовлює істотні відмінності у висвітленні сутності та класифікації рентних доходів у сучасній економічній літературі. Як правило, цей термін має подвійне тлумачення: з одного боку, рента трактується як плата за користування ресурсами з фіксованою пропозицією, з іншого – як дохід власника (користувача) лімітованих та диференційованих факторів виробництва, отриманий в результаті їхньої експлуатації. Визнання плюралізму сучасних рентних відносин дозволяє диференціювати рентні доходи за такими класифікаційними ознаками: специфіка рентного ресурсу (природно-ресурсна рента й квазірента); особливості механізму формування (диференціальна рента I і II, абсолютна й монопольна ренти); просторова (рівнева) своєрідність (локальна, регіональна, національна, світова (глобальна) ренти); соціально-економічні наслідки формування і використання (продуктивна та контрпродуктивна ренти); специфіка ресурсних обмежень (природна й штучна ренти); стадія відтворювального процесу (проміжна та фінальна ренти); досягнення цілей сталого розвитку (екологічна та антиекологічна ренти).

У другому розділі – **«Формування та регулювання рентних відносин у ринковій економіці»** – проаналізовано сутність і характерні ознаки сучасних рентних відносин, виявлено специфіку їхнього регулювання в ринковій економіці, розкрито особливості рентної політики держави в розвинених країнах.

Автором запропоновано трактування сутності сучасних рентних відносин як поліструктурної системи взаємодій суб'єктів ринкової економіки з приводу відтворення рентних ресурсів і доходів природного (земельна, гірнична, водна, лісова, рекреаційно-туристична та ін. ренти), економічного (фінансова, інтелектуальна, інформаційна, технологічна, управлінсько-організаційна та ін. ренти) та інституційного походження (статусно-адміністративна, бюрократична, політична та ін. ренти). Специфічними ознаками таких відносин є складноструктурованість, вихід за межі традиційних рентних сфер і галузей, охоплення всіх стадій відтворювального процесу та різних рівнів економіки, взаємообумовленість інституційним середовищем, ускладнений механізм реалізації та суперечливий вплив на конкурентоспроможність національної економіки.

У дисертації обґрунтовано висновок щодо зростання ролі та значення інтелектуальної ренти у формуванні доходів суб'єктів розвинених ринкових економік за умов постіндустріальних трансформацій. Автором охарактеризовані специфічні сфери, джерела та суб'єкти її продукування, економіко-правові

передумови та соціально-економічні наслідки привласнення й використання, класифікаційні ознаки та види (інтелектуальна рента в науково-дослідній та науково-виробничій діяльності; диференціальна (I і II), абсолютна та монопольна інтелектуальні ренти).

На основі системного аналізу рентних відносин дисертантом визначено такі складові їхнього регулювання в сучасній ринковій економіці: моніторинг умов і джерел формування різних видів ренти; облік рентних ресурсів та визначення рентних доходів; регламентація привласнення і вилучення ренти; стимулювання ефективного використання рентних доходів і платежів. Такий підхід уможливив розробку концептуальних засад ефективної рентної політики держави в частині висвітлення її мети, функцій, завдань, принципів та інструментарію (рис. 2).

Вивчення зарубіжного досвіду регулювання рентних відносин засвідчило, що постіндустріальні та глобальні трансформації ринкової економіки суттєво змінюють рентну політику розвинених країн світу, спрямовуючи її в русло стимулювання ефективної рентоорієнтованої діяльності економічних агентів у сфері продукування та привласнення новітніх видів рентних доходів. Для підтвердження цієї гіпотези було проведено статистичне та економетричне дослідження основних чинників формування інтелектуальної ренти в 22 країнах ЄС за 2010–2014 рр. Інформаційну базу дослідження становили дані Світового банку, Статистичного відомства Європейського співтовариства та Світового економічного форуму (СЕФ). За результатами розвідувального аналізу було обрано таку логарифмічну регресійну модель:

$$\text{Log}(CIP) = \beta_0 + \beta_1 \log(IPP) + \beta_2 \log(PA) + \beta_3 \log(RDE) + e,$$

де CIP – надходження від плати за використання інтелектуальної власності, млн дол. США; IPP – субіндекс захисту прав інтелектуальної власності Індексу глобальної конкурентоспроможності СЕФ, бали; PA – кількість патентних заявок, поданих у Європейський патентний офіс, одиниць; RDE – витрати на НДДКР, % від ВВП; e – випадкова величина; β_0 – константа; β_1 – β_3 – коефіцієнти еластичності за відповідними чинниками, що показують, на скільки відсотків змінюється залежна змінна (CIP) зі зростанням фактора (IPP, PA, RDE) на 1% за умови, що всі інші фактори не змінюються.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,794$; F-критерій (133,73) та t-критерії підтвердили адекватність обраної регресійної моделі, що набула вигляду:

$$\text{Log}(CIP) = 7,72 + 4,51 \log(IPP) + 0,99 \log(PA) - 0,90 \log(RDE) + e.$$

Таким чином, модель пояснює 79,4% варіації надходжень від плати за використання інтелектуальної власності в 22 країнах ЄС за період 2010–2014 рр. залежно від включених до неї факторів. При цьому збільшення кількості патентних заявок в Європейський патентний офіс на 1% сприяє зростанню надходжень від плати за використання інтелектуальної власності на 0,99 %, а збільшення витрат на НДДКР на 1% приводить до зменшення таких надходжень на 0,90%. Обернений зв'язок показників у другому випадку може бути пояснений вибором, який здійснюється на користь однієї з двох альтернатив: розробки інноваційних продуктів своїми силами, або сплати роялті за ліцензійними угодами. Водночас зростання індексу захисту прав інтелектуальної власності на 1% зумовлює

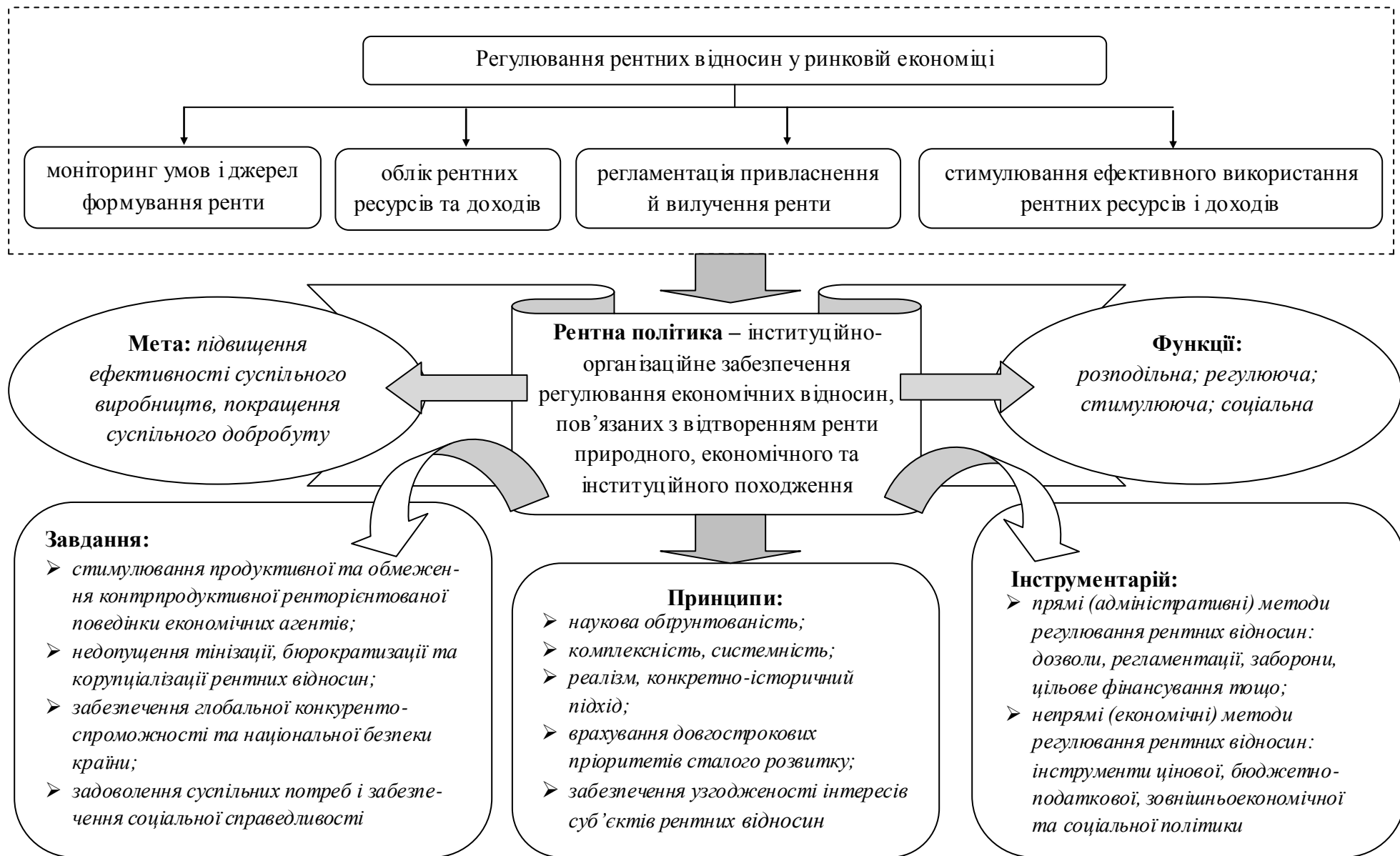

Рис. 2. Концептуальні засади рентної політики держави в сучасній ринковій економіці
Джерело: розроблено автором.

збільшення плати за її використання на 4,5%, що підтверджує пріоритетну роль чіткої специфікації та захисту прав інтелектуальної власності в стимулюванні продуктивної рентоорієнтованої діяльності та зростанні обсягів інтелектуальної ренти в розвинених країнах.

У третьому розділі – «Сучасний стан та напрями вдосконалення рентної політики в Україні» – проаналізовано інституційні особливості формування й розвитку рентних відносин у трансформаційній економіці України, висвітлено сучасний стан та проблеми регулювання рентоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання та обґрунтовано напрями вдосконалення рентної політики в національній економіці.

До основних інституційних чинників неефективності рентних відносин в Україні віднесено генетичну спадщину та залежність від траєкторії попереднього розвитку, інституційну недостатність державного регулювання рентних відносин та їхню інституційну нерівновагу, що зумовлює виникнення низки інституційних пасток і дисфункцій, які підривають стимули до пришвидшення та успішного завершення ринкових реформ.

Доведено, що інституційні зміни, започатковані в 90-ті роки ХХ ст. зумовили формування в Україні перерозподільної рентної економіки, характерними ознаками якої є загостренням суперечностей інтересів суб'єктів рентних відносин; розпорошеність влади між олігархічними кланами, домінуючим інтересом яких є перерозподіл наявних рентних ресурсів і отримання рентних привілеїв; посилення сировинної спрямованості експорту; деградація людського капіталу й несировинних високотехнологічних секторів; низька інноваційна активність економічних суб'єктів; високий рівень майнового розшарування населення, загострення соціальних і екологічних проблем.

Дослідження сучасного регулювання рентоорієнтованої поведінки економічних суб'єктів в Україні підтвердило висновок щодо домінування контрпродуктивної рентопошукової активності суб'єктів господарювання в національній економіці. Підтвердженням цьому є суттєва диференціація рівнів рентабельності добувних і переробних галузей України за відсутності міжгалузевого вирівнювання норм прибутку та значних деформацій у процесах формування вартості й цін, що не кореспондується зі стратегічним курсом на інноваційну модернізацію національного виробництва (рис. 3).

Незважаючи на те, що останнім часом в Україні було здійснено низку заходів щодо обмеження умов генерування контрпродуктивних рентних доходів, системне реформування рентних відносин у національній економіці потребує відмови від вузького природно-ресурсного трактування ренти, визнання складності й поліструктурності рентних відносин, що потребують відповідного інституційно-організаційного впорядкування. Важливими кроками на цьому шляху є чітка специфікація, охорона і захист прав власності на рентні ресурси та доходи; створення законодавчої бази, яка б містила наукові принципи й правові норми їхнього обліку, а також засновані на світовому досвіді принципи та нормативи їхнього розподілу між економічними суб'єктами і державою. Сучасна рентна політика повинна носити комплексний характер і бути

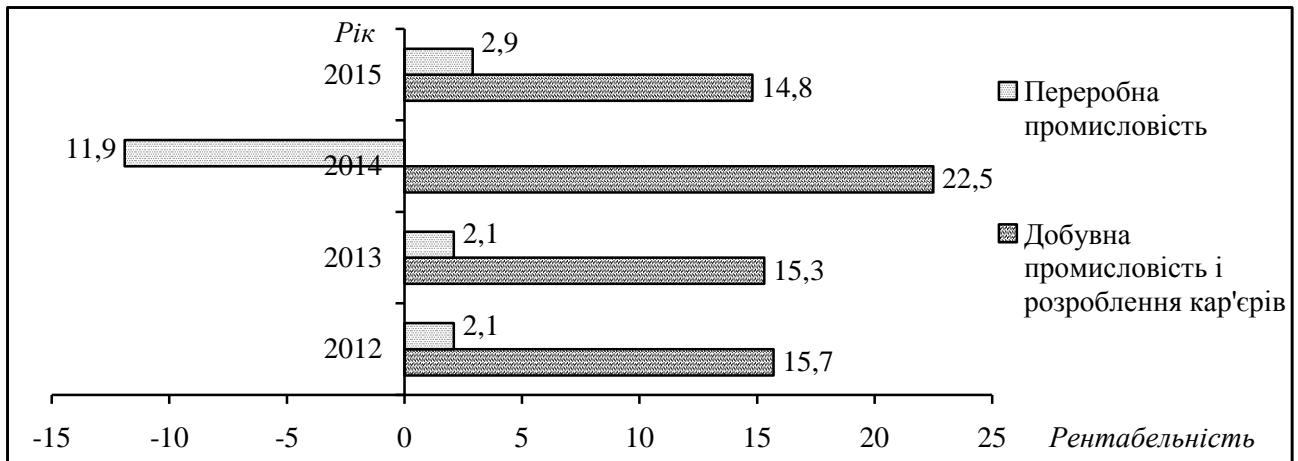

Рис. 3. Динаміка рентабельності операційної діяльності великих і середніх підприємств України за видами промислової діяльності, 2012–2015 рр., %

Джерело: розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

спрямованою на створення необхідних передумов для функціонування цивілізованого ринку об'єктів права інтелектуальної власності, впровадження ефективного механізму комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, забезпечення дебіюрократизації національної економіки, зниження ступеня персоніфікованості контрактних відносин, запровадження дієвого контролю за діяльністю чиновників, невідворотності їхнього покарання за корупційні діяння, формування незалежної судової системи й цивілізованого громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ

Результатом дисертаційної роботи є теоретико-методологічне узагальнення і вирішення науково-практичного завдання вдосконалення формування, розвитку й регулювання системи сучасних рентних відносин та підвищення ефективності рентної політики в Україні. В результаті проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. У процесі еволюції економічної теорії ренти відбулося збагачення теоретико-методологічних засад дослідження рентних відносин та загострення низки її методологічних проблем, а саме: обмеження рентної проблематики дослідженням земельної ренти (класична економічна теорія), класовий, заідеологізований підхід до висвітлення сутності рентних відносин (марксистська економічна теорія), «розмитість» критеріїв розмежування різних видів доходів у ринковій економіці (неокласична економічна теорія), невизначеність дисциплінарних меж економічної теорії ренти (інституційна економічна теорія). Зазначені методологічні проблеми постають інституційними бар'єрами на шляху формування та ефективної реалізації комплексної рентної політики в Україні.

2. В економічній науці сформовано два основні підходи до аналізу рентної економіки, а саме: ортодоксальний, прихильники якого акцентують увагу на рентно-сировинній міжнародній спеціалізації країни, що формує її периферійний статус,

зумовлюючи «зростання без розвитку» та неортодоксальний, прибічники якого розглядають неефективність інституційної системи в якості основної причини контрпродуктивної рентопошукової поведінки економічних суб'єктів, що гальмує інноваційний розвиток національних господарських систем. Саме неортодоксальний підхід до аналізу рентної економіки дозволяє виявити інституційні особливості генезису рентних відносин в Україні, зумовлені генетичною спадщиною і залежністю від траєкторії попереднього розвитку, неефективністю державного рентного регулювання, інституційною нерівновагою рентних відносин, що генерує їхні дисфункції та інституційні пастки.

3. Плюралізм сучасних рентних відносин виявляється в розширенні переліку рентних ресурсів та урізноманітненні рентних доходів, що дозволяє класифікувати їх за такими критеріальними ознаками: специфіка рентного ресурсу (природно-ресурсна рента та квазірента), особливості механізму формування (диференціальна рента I і II, абсолютна та монопольна ренти); просторова своєрідність (локальна, регіональна, національна, глобальна ренти); соціально-економічні наслідки відтворення (продуктивна та контрпродуктивна ренти); специфіка ресурсних обмежень (природна та штучна ренти); стадія відтворювального процесу (проміжна та фінальна ренти); реалізація цілей сталого розвитку (екологічна та антиекологічна ренти).

4. Визначення сутності сучасних рентних відносин потребує врахування їхнього плюралізму, виходу за межі традиційних рентних сфер і галузей, охоплення всіх стадій відтворювального процесу та різних рівнів економіки, взаємообумовленості інституційним середовищем. Сучасні рентні відносини є поліструктурною системою взаємодій суб'єктів ринкової економіки з приводу відтворення рентних ресурсів і доходів природного, економічного та інституційного походження, що характеризуються ускладненим механізмом реалізації та справляють суперечливий вплив на конкурентоспроможність національної економіки.

5. Ефективне регулювання рентних відносин, пов'язаних з відтворенням інтелектуальної ренти, передбачає врахування її специфічних ознак, економіко-правових передумов формування, соціально-економічних наслідків привласнення й використання, виокремлення інтелектуальної ренти в науково-дослідній та науково-виробничій діяльності, диференціальної (I і II), абсолютної та монопольної інтелектуальної ренти.

6. Досвід розвинених країн світу в сфері регулювання рентних відносин як цілісної системи моніторингу умов та джерел формування різних видів ренти, обліку рентних ресурсів та визначення рентних доходів, регламентації привласнення та вилучення ренти, стимулювання ефективного використання рентних доходів і платежів, повинен бути врахований у процесі формування комплексної системи державного регулювання рентних відносин в Україні з метою зміцнення глобальної конкурентоспроможності та безпеки національної економіки, задоволення суспільних потреб і забезпечення соціальної справедливості.

7. Постіндустріальні трансформації економічних систем, загострення глобальної конкуренції в сфері привласнення рентних ресурсів і доходів суттєво

трансформують концептуальні засади рентної політики розвинених держав світу. Нині її стратегічними пріоритетами є стимулювання продуктивної рентоорієнтованої діяльності економічних агентів, спрямованої на продукування та привласнення новітніх видів рент (інтелектуальної, інноваційної, науково-технологічної) шляхом чіткої специфікації і захисту прав інтелектуальної власності, створення умов для комерціалізації та ефективного використання результатів інтелектуальної діяльності.

8. Сформована в Україні перерозподільна рентна економіка характеризується загостренням суперечностей інтересів суб'єктів рентних відносин, посиленням сировинної спрямованості експорту, деградацією людського капіталу та високотехнологічних галузей, низькою інноваційною активністю економічних суб'єктів, зростанням майнового розшарування населення, загостренням соціальних та екологічних проблем, що зумовлює неефективне використання та втрату нагромадженого соціально-економічного потенціалу.

9. Сучасна рентна політика в Україні є неефективною, вона має фрагментарний характер та сприяє пошуку контрпродуктивних рент, що створюють штучні перепони для переміщення рентних ресурсів і доходів, генерують неконкурентні способи їхнього привласнення, спричиняють недофінансування основного і людського капіталів, пригнічують інноваційний розвиток виробництва, посилюють технологічну залежність та знижують глобальну конкурентоспроможність національної економіки.

10. Реформування рентної політики в Україні потребує відмови від вузького природно-ресурсного трактування ренти, визнання складності й поліструктурності рентних відносин і механізмів їхнього регулювання, формування дієвих стимулів обмеження контрпродуктивної рентопошукової активності економічних агентів та стимулювання їхньої ефективної рентоорієнтованої діяльності. Цьому сприятимуть активні дії суспільства і держави, спрямовані на інституційно-організаційне впорядкування системи рентних відносин, вдосконалення нормативно-правової бази їхнього регулювання, впровадження ефективних механізмів узгодження інтересів суб'єктів рентних відносин, забезпечення їхньої детінізації, дебіюрократизації та декорупціалізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Гражевська А. О. Еволюція наукових підходів до трактування рентних відносин у ринковій економіці / А. О. Гражевська // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Т. 22, вип. 8(2). – С. 162–168 (0,5 д.а).

2. Гражевська А. О. Інституціоналізація рентних відносин як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки України / А. О. Гражевська // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. / за заг. ред.: проф. Єханурова Ю. І., Філюк Г. М.). – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Вип. 2 (29). – С. 378–388 (0,5 д.а.).

3. Гражевська А. О. Вдосконалення рентної політики як чинник модернізації економіки України / А. О. Гражевська // Вісник Одеського національного університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Т. 19, вип. 3/1. – С. 8–11 (0,6 д.а.).

4. Гражевська А. Удосконалення рентних відносин як фактор підвищення енергоефективності економіки України / А. Гражевська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 7 (160). – С. 19–22 (0,7 д.а.) *(стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus, РИНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, RePEc)*.

5. Гражевська А. О. Теоретико-методологічні новації інституціоналізму в дослідженні рентних відносин / А. О. Гражевська // Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2015. – Вип. 730–731. – С. 8–11 (0,5 д.а.).

6. Гражевська А. О. Порівняльний аналіз теоретичних підходів до дослідження і регулювання рентної економіки / А. О. Гражевська // Вісник Української академії банківської справи. – 2015. – № 1 (38). – С. 12–16 (0,5 д.а.).

7. Bazylevich V. Intellectual Rent as an Essential Factor of Innovative Development of Economy / V. Bazylevich, A. Grazhevskaya // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 9 (174). – С. 19–22 (0,7 д.а., особисто автору належить 0,3 д.а.: автором визначено основні види та специфічні характеристики інтелектуальної ренти) *(стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus, РИНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, RePEc)*.

8. Гражевська А. Структура та характерні ознаки системи сучасних рентних відносин / А. Гражевська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 11 (176). – С. 13–16 (0,7 д.а.) *(стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus, РИНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, RePEc)*.

9. Grazhevskaya N. Premises and Economic Consequences of Rent-Seeking Behavior on the Banking Service Market in Ukraine / N. Grazhevskaya, V. Trokhymenko, A. Grazhevskaya // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2016. – № 2 (179). – С. 16–21 (1 д.а., особисто автору належить 0,3 д.а.: автором розкрито передумови та наслідки контрпродуктивної рентоорієнтованої поведінки суб'єктів ринку банківських послуг в Україні) *(стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus, РИНЦ, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, RePEc)*.

10. Базилевич В. Рентні відносини в сучасній ринковій економіці: сутність та механізм регулювання / В. Базилевич, А. Гражевська // Банківська справа. – 2016. – № 2 (139). – С. 43–57 (0,9 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.: автором проаналізовано складові механізми формування і регулювання рентних відносин у сучасній ринковій економіці).

Статті в іноземних наукових виданнях:

11. Grazhevskaya A. Rent-seeking as an institutional barrier on the way of modernization of the Ukrainian economy / A. Grazhevskaya // Przemysl: Nauka i Studia. –

2014. – NR 9 (119). – P. 127–134. (0,5 д.а.) *(стаття належить до міжнародної наукометричної бази даних РИИЦ).*

12. Гражевская А. А. Совершенствование государственного регулирования рентоориентированного поведения экономических субъектов в трансформационной экономике / А. А. Гражевская // *Мировая наука и современное общество: актуальные вопросы экономики, социологии и права : междунар. науч.-практ. конф.*, 22 янв. 2014 г. – Саратов, 2014. – С. 50–55 (0,3 д.а.) *(стаття належить до міжнародної наукометричної бази даних РИИЦ).*

13. Grazhevskia N. The Effects of Rent-Seeking Behavior on the Efficiency of Fiscal Policy in Ukraine / N. Grazhevskia, A. Virchenko, A. Grazhevskia // *Procedia Economics and Finance*. – 2015. – Vol. 27. – P. 274–287 (1,2 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.: автором досліджено формування рентної економіки як переешкоди на шляху забезпечення макроекономічної дієвості бюджетно-податкових імпульсів в Україні) *(стаття належить до міжнародної наукометричної бази даних SCOPUS).*

За матеріалами конференцій:

14. Гражевська А. О. Дуалізм рентоорієнтованої поведінки економічних суб'єктів у трансформаційній економіці / А. О. Гражевська // *Шевченківська весна: Економіка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. та молодих вчених / за заг. ред. проф. В. Д. Базилевича*. – К., 2014. – Вип. XII. – 204 с. – С. 12 (0,2 д.а.).

15. Гражевська А. О. Вплив рентоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання на конкурентоспроможність економіки України [Електронний ресурс] / А. О. Гражевська // *Конкурентоспроможність національної економіки: Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф.*, 28 берез. 2014 р. – К., 2014. – С. 221–223. (0,2 д.а.). – Режим доступу : http://econom.univ.kiev.ua/konf_KNE14/docs/conf_materials.pdf

16. Гражевська А. О. Рентна економіка: передумови виникнення та шляхи реформування / А. О. Гражевська // *Проблеми економіки та менеджменту: оцінка та перспективи вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, (Львів, 26–27 верес. 2014 р.) : у 2-х ч. / ГО «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЕФ, 2014. – Ч. 1. – С. 8–12 (0,2 д.а.).

17. Grazhevskia A. Transformation of rent relations in information society / A. Grazhevskia // *Materiály XI mezinárodní vědecko-praktická konference «Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2015»*. – Díl 4. Ekonomická vědy. – Praha : Publishing House «Education and Science», 2015. – S. 26–28 (0,2 д.а.).

18. Гражевська А. О. Сутність та специфіка сучасних рентних відносин / А. О. Гражевська // *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.»*, (Київ, 15–16 жовт. 2015 р.). – К., 2015. – С. 127–130 (0,2 д.а.).

19. Гражевська А. О. Рентний ефект «зсуву витрат» як інституційна переешкода підвищенню енергоефективності економіки України / А. О. Гражевська // *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, 12–13 жовт. 2016 р. – Полтава : ПолНТУ, 2016. – С. 16–19 (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Гражевська А. О. Формування та розвиток рентних відносин у ринковій економіці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню сучасних рентних відносин, пов'язаних з відтворенням рентних ресурсів і доходів природного, економічного й інституційного походження. Автором розкрито їхню сутність і характерні ознаки, удосконалено класифікацію рентних доходів; висвітлено сутність і складові їхнього регулювання в ринковій економіці, розкрито концептуальні засади рентної політики держави, спрямованої на розширення масштабів продуктивної та обмеження контрпродуктивної ренторієнтованої поведінки економічних суб'єктів.

У дисертації обґрунтовано стратегічні пріоритети та розкрито основні напрями вдосконалення рентної політики держави в Україні шляхом забезпечення чіткої специфікації прав власності на рентні ресурси та доходи, інституційно-організаційного впорядкування їхнього науково-обґрунтованого обліку й розподілу, формування і раціонального використання спеціальних цільових фондів, забезпечення детінізації, дебіюрократизації та декорупціалізації рентних відносин.

Ключові слова: *рентні відносини, рентні ресурси і доходи, рента природного, економічного та інституційного походження, рентна економіка, регулювання рентних відносин, рентна політика.*

АННОТАЦИЯ

Гражевская А. А. Формирование и развитие рентных отношений в рыночной экономике. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию формирования, развития и регулирования рентных отношений, связанных с воспроизводством рентных ресурсов и доходов природного, экономического и институционального происхождения. Автором раскрыта специфика современных рентных отношений, связанная с их плюрализмом, сложностью, выходом за пределы традиционных рентных сфер и отраслей, охватом всех стадий воспроизводственного процесса и различных уровней экономики, взаимообусловленностью институциональной средой, усложненным механизмом реализации и противоречивым влиянием на конкурентоспособность национальной экономики.

В диссертации осуществлен сравнительный анализ классического, марксистского, неоклассического и институционального теоретических подходов к исследованию рентных отношений, что позволило выявить методологические

проблемы развития современной теории ренты, являющиеся институциональными барьерами на пути формирования и эффективной реализации комплексной рентной политики в Украине, а именно: фрагментарность, ограничение рентной проблематики исследованием отдельных видов ренты, неопределенность в разграничении рентных ресурсов и доходов природного, экономического и институционального происхождения, противоречивость теоретического обоснования методик их учета, неразработанность эффективных механизмов согласования интересов субъектов рентных отношений.

Автором усовершенствована классификация рентных доходов путем выделения таких ее критериальных признаков: специфика рентного ресурса (природно-ресурсная рента и квазирента), особенности механизма формирования (дифференциальная рента I и II, абсолютная и монопольная ренты), пространственное своеобразие (локальная, региональная, национальная, мировая (глобальная) ренты), специфика ресурсных ограничений (естественная и искусственная ренты), социально-экономические последствия воспроизводства (продуктивная и контрпродуктивная ренты), стадии воспроизводственного процесса (промежуточная и финальная ренты), достижение целей устойчивого развития (экологическая и антиэкологическая ренты).

В диссертации обоснован вывод о повышении роли и значения интеллектуальной ренты в формировании доходов субъектов развитых рыночных экономик. Автором раскрыты особенности этого вида рентного дохода, обусловленные специфической сферой, источниками и субъектами его формирования, экономико-правовыми предпосылками и социально-экономическими последствиями присвоения и использования, специфическим видовым разнообразием.

На основе углубленного анализа сущности и составляющих процесса регулирования рентных отношений (мониторинг условий и источников формирования различных видов ренты, учет рентных ресурсов и рентных доходов; регламентация присвоения и изъятия ренты, стимулирование эффективного использования рентных доходов и платежей) диссертантом раскрыты концептуальные основы современной рентной политики государства, направленной на расширение масштабов продуктивного и ограничение контрпродуктивного рентоориентованного поведения экономических субъектов.

В диссертации проанализированы институциональные факторы генезиса рентных отношений в переходной экономике Украины, а именно: зависимость от траектории предшествующего развития, неэффективность государственного регулирования рентных отношений, их институциональное неравновесие, порождающее институциональные ловушки и дисфункции в сфере рентных отношений. Доказано, что формирование в Украине перераспределительной рентной экономики привело к обострению противоречий интересов субъектов рентных отношений, усилению сырьевой направленности экспорта, деградации человеческого капитала и высокотехнологичных отраслей экономики, снижению инновационной активности экономических субъектов, росту имущественного расслоения населения, обострению социальных и экологических проблем.

На основе изучения опыта европейских стран в диссертации обоснованы рекомендации по совершенствованию рентной политики в Украине путем институционально-организационного упорядочения рентных отношений, обеспечения спецификации и защиты прав собственности на рентные ресурсы и доходы, их научно обоснованного учета и распределения, формирования и рационального использования специальных целевых фондов, внедрения действенного механизма коммерциализации прав на объекты интеллектуальной собственности, обеспечения детенизации, деbüroкратизации и декорупциализации рентных отношений.

Ключевые слова: *рентные отношения, рентные ресурсы и доходы, рента природного, экономического и институционального происхождения, рентная экономика, регулирования рентных отношений, рентная политика.*

ABSTRACT

Grazhevsk A. O. Formation and Development of Rent Relations in a Market Economy. – Manuscript.

The dissertation to obtain the scientific degree of the «candidate of science» in Economics in specialty 08.00.01 – economic theory and history of economic thought. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of education and science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

This dissertation is devoted to the comprehensive study of rent relations that arise during reproduction of the rent resources and rental incomes of the natural, economic and institutional origin. The author reveals the characteristic features of modern rent relations; expands classification of rental income; highlights the meaning and the key areas of regulation of rent relations; defines the conceptual foundation of a government's rental policy, aimed at expansion of productive and restriction of counterproductive rent-seeking behaviour of economic agents.

The author substantiates strategic priorities and discloses the key areas of improvement of the public rental policy in Ukraine through the clear specification and protection of property rights on rent resources and rental income, institutional and organizational systematization of their scientifically accurate accounting and distribution, formation and rational use of the special purpose funds; elimination of the unnecessary bureaucracy and excessive corruption in the spheres of rent relations.

Keywords: *rent relations, rent resources, rental income, natural rent, economic rent, institutional rent, rental economy, regulation of rent relations, rental policy.*